

Det upprepade våldet mot kvinnor i äktenskapet och frågan om manlig ansvarsbefrielse

MARGARETA HYDÉN

Hur förhåller sig en misshandlande man till frågan om ansvar för det våld han utövar gentemot sin hustru? Vilken betydelse har hans ansvarstagande för hans möjlighet att upprepa våldshandlingen? Dessa frågor diskuteras mot bakgrund av en intervjuundersökning med tjugo par, kända hos polis och sociala myndigheter för att mannen vid upprepade tillfällen misshandlat kvinnan.

I början av 1980-talet arbetade jag som socialarbetare och psykoterapeut inom en öppen psykiatrisk verksamhet i Stockholm. Det var vid den tid då människor började bli varse att kvinnor misshandlas av sina äkta män i en omfattning man inte trott vara möjlig. Tidningarna fylldes med vittnesmål om det lidande kvinnor utsätts för i sina egna hem. Dessa utsagor väckte bestörtning hos mig och mina arbetskamrater. Frågorna hopade sig: Hur kan ett äktenskap

i dagens Sverige inrymma kvinnomisshandel? Varför går inte den misshandlade kvinnan? Hur ser hon på det som skett? Och han, hur ser han på det? Vi sökte men fann inga svar. Mycket har skett sedan dess, mycket är oförändrat. Fortfarande fylls tidningssidor av rapporter om kvinnor som blivit allvarligt skadade eller dödade av män de trodde älskade dem.

Ur de ovan formulerade frågorna växte ett forskningsprojekt fram, som så småningom kom att resultera i en doktorsavhandling och en bok (Hydén 1994). Denna artikel behandlar en av projektets centrala frågeställningar, nämligen den misshandlande mannens sätt att förhålla sig till frågan om ansvarstagande för det våld han utövar.

Margareta Hydén är fil.dr. i socialt arbete och leg. psykoterapeut. Hon är verksam vid institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet, samt vid institutionen Tema Hälsa och samhälle, Linköpings Universitet.

En analys av de berättelser om äktenskapligt våld som samlades in för detta projekt visade att mannens – och även i flera fall kvinnans – sätt att beskriva och tolka våldshändelsen ledde till att mannen *befriades från ansvar* för sitt handlande. För att sätta in detta sätt att beskriva mannens våldsbruk i ett socialt sammanhang, kommer denna artikel även att innehålla ett resonemang om *äktenskapet*. Äktenskapet är den sociala kategori som begreppsmässigt bestämmer det våld kvinnor utsätts för av sina äkta män, samtidigt som det utgör en tolkningsram för hur denna händelse skall förstås. Slutligen kommer jag att ge ett exempel på hur en mans strävan efter ansvarsbefrielse för sitt bruk av våld mot sin hustru, kan vändas i sin motsats och övergå i en begäran från hans sida på att bemötas som en *moraliskt ansvarig* person.

Berättelser om äktenskapligt kvinnovåld

Under två års tid intervjuade jag tjugo par, som var kända hos polis eller sociala myndigheter för att mannen vid upprepade tillfällen misshandlat sin hustru. Jag intervjuade kvinnorna och männen i dessa par både var för sig och gemensamt, samt tog del av polisens och socialbyråns handlingar om de aktuella våldshändelserna. Min strävan var att försöka förstå vad för slags handling kvinnomisshandel inom äktenskapet är – hur den uppstår och kan upprepas, och hur ett äktenskap kan fortleva trots att detta våld äger rum.

Det jag ville försöka förstå var det som den misshandlade kvinnan och den misshandlande mannen *själva* förstod. Vad

mannens våldshandling betydde för dem, och för deras uppfattning om sina liv och sitt äktenskap. Jag ville försöka förstå hur de definierade, tolkade och förklarade det våld han utsatt henne för. Tog de avstånd ifrån det, eller försökte de rättfärdiga det?

I en första intervjuomgång, med mannen och kvinnan var för sig, ställde jag följande frågor:

- Kan du berätta för mig vad det var som hände? (hur började det...vad hände sedan... hur slutade det... vad hände sedan... är det så det brukar vara)?
- Hur skulle du vilja beskriva dig själv?
- Hur skulle du vilja beskriva din man/hustru?
- När din man/hustru blir intervjuad, hur tror du att han/hon kommer att beskriva sig själv?
- Vad skulle behöva förändras för att våldet aldrig mer skall upprepas?

Svaret på den sista frågan rymde de teman som kom att utgöra huvudinnehållet i det som avhandlades under de följande intervjuomgångarna. I en mening valde mina informanter således själva vad vi skulle tala om. Tanken bakom detta sätt att lägga upp arbetet var ett antagande från min sida, att jag med största sannolikhet skulle få de intressantaste och mest relevanta berättelserna om mina informanter tilläts uppehålla sig kring det som låg dem närmast om hjärtat. Av samma skäl lät jag dem också avgöra om jag skulle intervju dem var för sig eller gemensamt. Ett flertal valde den gemensamma intervjun. Sammantaget genomfördes 143 intervjuer som ljudbandades och skrevs ut i sin helhet.

Genom att ställa frågor som »hur började det?» och »vad hände sedan?«, invite-

rade jag mina informanter att berätta om sina personliga upplevelser. Dessa berättelser (Hydén 1993; Riessman 1993) antog formen av ett drama i tre akter. Det gick att identifiera en *förhistoria*, varpå själva våldsutbrottet följde. Dramat avslutades så med ett *efterspel*. I förhållande till denna form kom berättelserna att utformas något olika beroende på om berättaren var en man eller en kvinna. Kvinnorna koncentrerade sig i allmänhet på själva våldsutbrottet och de starka känslor av maktlöshet, rädsla och ilska som mannens våldsamhet hade förorsakat dem. Männens berättelser tenderade att börja med efterspelet. De berättade om den oro de kände över de konsekvenser kvinnans polisanmälan eller rapportering till socialtjänsten kunde föra med sig. Hade inte jag som intervjuare envist fört samtalet in mot själva våldsutbrottet är jag alls inte säker på att jag fått ta del av speciellt uttömmande utsagor om denna akt i dramat.

Ansvarsbefrielsens retorik – en inledning

Tretton av mina manliga informanter hade polisanmälts för en våldshändelse som utreddes under beteckningen »misshandel» eller »grov misshandel». Ett par av dessa män var tidigare dömda för misshandel. De återstående sju männen hade inte haft kontakt med polisen, men var kända hos socialtjänsten för upprepad hustrumisshandel. Vi avtalade tid för att tala om dessa våldshändelser. Mot bakgrund av polisens och socialtjänstens kategorisering hade jag förväntat mig att det vi skulle tala om under de avtalade intervjuerna var – misshandel. Detta visade sig alls inte vara självklart. Ett

fåtal män – de som gjort sig skyldiga till det allvarligaste våldsbruket – kunde med tvekan benämna händelsen som misshandel. Övriga män ansåg att det var ett »bråk» som ägt rum. En man menade att han »trakasserat» sin hustru. I citatet nedan ger en av männen sin beskrivning av vad »misshandel» är, och vad som skiljer denna handling från andra typer av våldshandlingar, såsom »bråk», det han anser sig ha varit inblandad i:

Misshandel – det är ju riktigt stryk de'. Men att knuffas och säga »stick... det är nästan larvigt. Men kommer snuten då, då åker man ju in i häktet, det gör man ju. Det behövs inte ens några vittnen, det räcker med att en kvinna säger det. Det är läskigt alltså, att bara en knuff skall räknas som misshandel. Så tror jag att det flesta tänker. Om någon säger: »Han har misshandlat mig», då tänker man att de fått riktigt stryk, det värsta. Nej, annars skulle man kalla det bråk och sådant. Man kan bli elak på folk, och man kan behöva försvara sig. Oftast räcker det med att markera, men man kan behöva klippa till. Fan, som folk kan hålla på, skulle man ta emot det... man skulle väl bli som en djävla hund till sist!

Men om man fortsätter att slå fast den andre har lagt av... det finns ju dom som fortsätter med att sparka till och med! Fy fan! Det är verkligen misshandel! Såna djävlar skulle sättas åt ordentligt!

När männen benämnde olika typer av våldshandlingar var det två aspekter de tog som sin utgångspunkt: Våldets *allvarlighetsgrad* och *graden av ömsesidighet* mellan offer och gärningsman. När männen talade om våldshandlingen i termer av »misshandel» hade kraftiga våldsmedel använts och kvinnan blivit svårt skadad. Ansvaret för gärningen faller på mannen – förövaren – när det är fråga om misshandel. Kvinnan – offret – är här utan möjlighet att kontrollera situatio-

nen. Någon ömsesidighet existerar inte och därför heller inte något delat ansvar.

När det är fråga om »bråk« är situationen en annan. Ordet för inte tankarna till någon allvarligare våldshändelse. »Bråk« hör inte till den typ av äktenskapliga handlingar vi direkt önskar oss, men som vi ändå menar är en del av det äktenskapliga livet. Det är snarast så, att par som efter lång samlevnad hävdar att de aldrig bråkat betraktas med viss misstänksamhet: »Talar de verkligen sanning eller är de verkligen så aggressionshämmade?« Det är inte *att* ett par bråkar som behöver förklaras, det är att de *inte* bråkar.

Ett »bråk« är en ömsesidig händelse som inbegriper två eller flera personer. Någon tydlig rolluppdelning i offer och gärningsman finns inte. Ansvaret för händelsen är delad mellan de personer som ingår i »bråket«. En av parterna kan visserligen vara mer aggressiv, mer attackerande än de andra, men »bråket« förutsätter aktivitet från samtliga inblandade. En person kan således inte ensam vara gärningsman och stå för 100 procent av ansvaret för det inträffade, »bråk« förutsätter någon form av ansvarsfördelning. När männen talar om våldshandlingen i termer av »bråk« menar jag att detta sätt att definiera handlingen utgör en inledande del av den »ansvarsbefrielsens retorik« som i sin fulländning innebär ett fullständigt befriande från personligt ansvar för mannens del.

Följande beskrivning gör den ovan citerade mannens hustru av de händelser han betecknat som »bråk«:

Första gången han slog mig... ja, då var jag gravid. Men han slog mig liksom försiktigt då, som om han var rädd att skada barnet. Det var mer vad man kan kalla... knuffar. Kanske örfi-

lar. Men sedan när vår dotter var född blev det värre... Men han slutar alltid att slå mig när han knuffat mig eller slagit till mig så jag ramlat... du vet, sånt man läser om, kvinnor som blir sparkade när mannen slagit dom till marken... bundna, brända med cigaretter... sånt har aldrig hänt mig. Så jag har tänkt mycket... jag kanske inte är misshandlad i alla fall... men jag har tänkt och tänkt. Om jag inte är misshandlad, vad är jag då?

Det mest utmärkande kännetecknet för det våld som förekommit enligt mina kvinnliga informanternas utsagor, är att *mannen befunnit sig i klart överläge* i förhållande till kvinnan. Hon har inte haft någon möjlighet att påverka mannens våldsutbrott. Majoriteten av kvinnor benämner efter viss tvekan våldsakten som »misshandel«. I de fall där mannens överläge inte var helt tydligt, utan en viss ömsesidighet förekom, kunde våldsakten trots detta benämnas som »misshandel« enligt mina kvinnliga informanter, om kvinnan blev fysiskt eller psykiskt »knäckt« av mannens våldsbruk. Det var således snarare *våldets effekt* än graden av brutalitet i sig, tillsammans med *graden av ömsesidighet* som avgjorde om kvinnorna kategoriserade det de blivit utsatta för som »misshandel«. I de fall samlevnaden fortsätter tenderar kvinnornas utsagor att förändras över tid och mer och mer likna männens. Även kvinnorna talar då i allt högre grad om »bråk« och fokuserar sin egen delaktighet i detta »bråk«.

Vi börjar nu närma oss ett av kärnämnen när det gäller mäns utövande av våld mot kvinnor. Detta ämne rör frågan om var gränserna går för ett moraliskt *legitimt* våldsanvändande, och vad som mot bakgrund av vår kulturella förståelse av vad som utmärker ett äktenskap kan vara att betrakta som moraliskt *illegitimt*.

Äktenskapet – det äktenskapliga våldets scen

Två personer agerar under våldsakten. Det är mannen som slår, det är kvinnan som blir slagen. Dessa två personer befinner sig i en speciell relation till varandra, nämligen ett äktenskap. När jag här talar om äktenskap, talar jag såväl om samboförhållanden som om förhållanden där parterna är lagligen vigda. I dramaturgiska termer (Burke 1969) kan sambandet mellan våldshandling och äktenskap beskrivas som att *äktenskapet utgör det äktenskapliga våldets scen*. Dessa två faktum, att en kvinna är våldets offer och en man dess förövare, samt att våldet äger rum inom äktenskapet, utgör det äktenskapliga kvinnovåldets grundläggande karaktäristikum. För att ytterligare belysa detta påstående, låt oss göra följande tankeexperiment:

En man skäller ut en kvinna på en offentlig plats. Hans uppträdande är mycket hotfullt. Förbipasserande reagerar, det hela är obehagligt. Sympatierna är på kvinnans sida: Skall man ingripa? Så säger någon: »Det där är herr och fru Johansson«. De förbipasserande drar en suck av lättnad. Man slipper att lägga sig i. Ingenta parten kan längre påräkna sig någon högre grad av sympati, tvärtom. Någon mumlar: »Underliga människor som står här ute och bråkar, det kan de väl göra när de kommer hem«.

Ett missförstånd i kategoriseringen av förhållandet mellan en man och en kvinna kan på detta sätt leda till en dramatisk förändring av vår upplevelse av en händelse, när missförståndet väl blir uppkälat. En man som uppträder hotfullt mot en kvinna överträder de regler för aggressiva utbrott som vår kultur föreskriver. Visar det sig att

han är kvinnans make, har han inte begått samma regelbrott: Det är värre om en man uppträder hotfullt mot en annan mans hustru än mot sin egen.

Om herr Johansson inte varit *herr* Johansson, utan väktare eller polisassistent Johansson under yrkesutövning, hade händelsen fått ännu en innebörd. En väktare eller en polisman har rätt att använda våld i tjänsten, dock inte ohämmat. Deras yrkesutövning är kringgärdad med regler som drar upp gränserna för deras beteende i fysiska kampsituationer. Går de över dessa gränser förlorar deras våldsanvändning sin legitimitet.

Av detta vårt tankeexperiment kan vi lära tre ting. För det första, att »kön» och »äktenskap» var de sociala kategorier som *begreppsmässigt bestämde* den våldshandling som ägde rum.

I vårt exempel visade sig dock äktenskapet som social kategori ha en betydelse utöver den direkt begreppsbestämmande. Den utgjorde också det sammanhang, den *tolkningsram* inom vilken händelsen kunde förstås. För att fru Johansson – och de förbipasserande – skulle förstå vilken händelse hon varit med om, räckte det inte med att göra en enkel kategorisering av det som hänt. En händelse kan inte tolkas annat än i sitt sociala sammanhang. Därför får en händelse som innebär att fru Johansson blir utsatt för våld helt olika innebörd, beroende på om hon blir överfallen av en okänd man i en park, eller av sin make i deras gemensamma hem. Det samma gäller för herr Johansson. Våldshandlingen får olika innebörd även för honom, beroende på om han givit sig på en okänd kvinna, sin egen fru, eller en manlig bekant.

Slutligen visade vårt exempel också att våldsanvändning som socialt handlande är kringgärdat av sociala regler, som drar upp gränserna för dess *legitimitet*. Legitimitetens gränser bestämmer *arten* av den våldshandling som äger rum, och fastställer *regler* för det våld som är möjligt för vissa personer att utöva i ett visst sammanhang. Gränserna för en våldshandlings legitimitet är inte en gång för alla givet, utan ändras över tid. I sitt klassiska verk *Sedernas historia* (1989) påvisar den tyske sociologen och civilisationskritikern Norbert Elias hur det under en lång följd av år skett en gradvis förändring i människors sätt att kontrollera sina känslor, i riktning mot en strängare och mer differentierad kontroll. Så var exempelvis 1400-tals människan våldsam i såväl strid som kärlek. Känslorna uttrycktes direkt, på ett sätt som vi idag i allmänhet endast kan iakttaga hos barn. Känslorna luftades mer ohämmat, mer direkt och öppet än senare. 1900-tals människan är mer återhållen och hänsynstagande. Genom lagstiftning har stränga regler för kontroll av fysisk kamp mellan människor formulerats (Elias 1989).

Påståendet att det är värre att en man uppträder hotfullt mot en annan mans hustru än mot sin egen, skulle kunna indikera att det är mer eller mindre accepterat att slå sin egen fru. Mina manliga informanters sätt att definiera och tolka våldshändelsen så att de befrias från ansvar för händelsen för snarare tankarna till det motsatta: Varför lägga ner möda på att befria sig från ansvar för en händelse som är legitim och moraliskt accepterad?

Men är verkligen all form av kvinnovåld inom äktenskapet oacceptabelt i dagens

Sverige? Det är här det sätt att definiera och tolka våldshändelsen i termer av »bråk», som jag menade utgjorde en form av »ansvarsbefrielsens retorik», är central. Mot bakgrund av den analys jag beskrev under rubriken »ansvarsbefrielsens retorik – en inledning» finns det anledning att dra slutsatsen att om en våldshändelse kan tolkas som »bråk» utgör den en moraliskt legitim händelse, medan »misshandel» är att betrakta som moraliskt illegitimt. Vi rör oss här på en tämligen smal stig som skiljer det åt som är att betrakta som icke förväntat och oacceptabelt, från det en kvinna har att förvänta sig som följd av kärleken till en man. Den svenska historien är här i högsta grad närvarande. Det gäller såväl den rätt husbönder hade att härska över hustru, barn och tjäntefolk i forna tider, som moderna tiders kvinnorörelse. Det gäller också den jämställdhetspolitik som utgjort en viktig del av den svenska arbetarrörelsens samhällsbygge under 1900-talet.

Genom att frågan om var gränsen går för en mans moraliskt legitima användande av våld mot sin hustru togs som en av utgångspunkterna för min analys av denna våldshändelse, kom en av dess grundläggande karaktäristikum att synliggöras: Våld mot kvinnor i äktenskapet är att betrakta som en moraliskt tvivelaktig handling. Det kan finnas anledning att fundera över hur denna karakteristik överensstämmer med den svenska synen på vad ett äktenskap är, och vilka handlingar som kan förväntas som en följd det äktenskapliga samlivet. Observera att jag talar om »våld» som ett samlingsbegrepp för den händelse jag här diskuterar. »Våld» kan genom närmare precisering formuleras i termer av »bråk», »misshandel»,

»slagsmål«, »trakasserier« etc. Begreppet »våld« är den övergripande benämningen för detta slag av händelser.

Våld mot kvinnor som en moraliskt tvivelaktig äktenskaplig handling

Enligt den rådande föreställningen om förhållandet mellan män och kvinnor i vårt land, har det skett en stor förändring under de senaste femtio åren. Enligt denna föreställning har Sverige utvecklats från ett samhälle där könssegregering var ett uttryck för social ordning, till ett samhälle där integrering av män och kvinnor inom en rad områden är ett uttalat ideal. Det svenska samhället anses också ha förändrats i riktning från ett samhälle där mannens överordning och kvinnans underordning legitimerades av en förståelse av mannens kapacitet och egenskaper som överlägsna kvinnans. Vi har rört oss mot att uppfatta en mans krav på att få dominera enbart i kraft av att han är man, som något orättfärdigt (Haavind 1992).

Jag vill påstå att vi i Sverige bygger våra äktenskap på ett mycket romantiskt kärleksideal. I västvärlden har begreppet »kärlek« kommit att inrymma förväntningar på personlig tillfredsställelse, bekräftelse och tillhörighet. Genom sina löften om sexuell tillfredsställelse, barn och gemenskap, har den äktenskapliga livsstilen kommit att betraktas som »kärlekens hemvist«. Dessa ideal till trots existerar en ändlös rad exempel på motsatsen. Äktenskap kan förvandlas till slagfält, fastlåsta i ett rigtigt mönster av dominans och underordning. Genom historien har vi bevittnat ändlösa variationer på temat »man erbjuder skydd och social status

till en kvinna i utbyte mot hennes omvårdnad av honom och hans barn, liksom fri tillgång till hennes kropp«. Vi har också kunnat se otaliga exempel på hur han använt våld för att ta det som icke gives honom frivilligt.

Den romantiska kärleken känner icke våld. Maskulinitet, såsom det romantiska kärleksidealet förstår den, ger inte utrymme för något våldsbruk. Däremot är styrka och kraftfullhet, samt förmåga att väl sörja för sin familj, högt värdesatta manliga egenskaper. Detta mansideal förser kvinnan med en komplementär position. Det är från denna position hon skall bekräfta honom och prisa hans förmåga att ta hand om henne. Utan »denna andra« som bekräftare står sig den västerländske mannen slätt. För att denna bekräftelse skall vara något värd, måste även hon ha ett personligt värde. I ytterlighetsfallen blir hon idealiserad och behandlad med yttersta, närmast överdriven, respekt. Eller så blir hon nedvärderad och förringad. Hennes bekräftelse – eller hennes avsaknad av bekräftelse – saknar då betydelse, och mannen blir därmed oberoende av henne. Vi känner igen dessa ytterligheter i kvinnobilder som »madonnan« och »horan«. Detta sätt att konstruera manlighet respektive kvinnlighet försätter män och kvinnor i paradoxala situationer.

Enligt min uppfattning är en mans våldsutövning gentemot sin hustru inte ett uttryck för denne enskilde mans personliga läggning eller okontrollerbara aggressiva impulser, utan är att betrakta som en produkt av vår kultur. Det äktenskapliga kvinnovåldet äger rum i en grå-zon, i ett ingenmansland mellan vad som är moraliskt oacceptabelt för en man att utsätta en annan mans hustru för, men som inte innebär

samma regelbrott om han låter sin egen hustru genomlida, utan att för den skull vara moraliskt legitimt. Det är en nedvärderande och förringande handling, som kan ge mannen en känsla av styrka och oberoende, en nedvärdering av den människa vars bekräftelse han behöver för att kunna känna sig manlig. Det är en händelse som inte omedelbart eller i samtliga fall leder till äktenskapsuppplösning, men är heller inte någon självklart accepterad händelse som mannen utan vidare kan kännas vid. Det är dessa serier av motsägelser som jag velat fånga i min beskrivning av det äktenskapliga kvinnovåldet som en »moraliskt tvivelaktig» handling i vår kultur. Det är en händelse som genom att preciseras exempelvis som »bråk» eller »misshandel», kan komma i åtnjutande av olika grader av legitimitet. Den utgör inte en händelse som på något enkelt sätt kan integreras i äktenskapet. Allra svårast är det att integrera »misshandel». »Bråk» däremot stöter inte på samma svårigheter.

Ansvarbefrielsens retorik – en fortsättning

Ställd ansikte mot ansikte med frågor som »hur började det... vad hände sedan...» återkom en av mina manliga informanter till en favoritutsaga:

Informant: Jag är rädd att jag inte kommer ihåg så mycket av vad som hände.

Intervjuare: Mmm... försök och ta det från början.

Informant: Jag kommer ihåg att vi grälade... jag blev förbannad... hon kan bli väldigt tjätig... se'n måste jag ha fått en black-out helt enkelt, för jag kom inte ihåg någonting förrän hon låg blödande på gol-

vet... det var för djävligt... jag tror vi vart chockade båda två... jag vart tvungen att hjälpa henne...

Intervjuare: Du fick en black-out... får du det ofta?

Informant: Ja... lite då och då....

Intervjuare: Konstigt... hur kan det komma sig...?

Informant: Jo du förstår, det här är litet svårt att förklara, men det är så att uppe i huvudet finns på ett ställe två stycken, vi kan kalla dom poler. Dom ligger på ett visst avstånd från varandra, så här stort ungefär (visar med tummen och pekfingeret ett avstånd på tre–fyra centimeter). När man har druckit, då kommer dom där polerna närmare varandra, när man blir förbannad gör de det också. För mej är det så att dom där polerna sitter för nära varandra (visar ett par centimeter med tummen och pekfingeret). När jag druckit och se'n blir förbannad, då smäller dom ihop.

Intervjuare: Hmm....

Informant: Ja, jag ser på dej att du inte tror mej, men det är faktiskt sant. Det är faktiskt en läkare som sagt det där till mej, en neurolog som jag träffade efter att jag varit med om en motorcykelolycka.

Intervjuare: Hur märker du det där, sa du?

Informant: Jag får en black-out, helt enkelt. Jag blir förbannad, så PANG smäller det ihop. Jag märker ingenting på en lång stund. När jag hänger med igen så har jag oftast gjort något våldsamt. Slagit till Pia (hans hustru) eller röjt i lägenheten.

Vad är det som händer här? Först, låt oss uppehålla oss vid den uppgift berättaren har framför sig. Han har begått en »moraliskt

tvivelaktig våldshandling som sätter hans äktenskap i fara, och som vid en rättslig prövning kan befinnas vara kriminell. Hans sätt att framställa vad som hänt speglar hans strävan att lösa denna uppgift på ett acceptabelt sätt i flera olika typer av relationer: i förhållande till sin egen självuppfattning, i förhållande till sitt äktenskap, samt i förhållande till den kvinnliga intervjuare han har framför sig och som han på goda grunder kan anta ser allvarligt på det inträffade. Mot bakgrund av den handling han har begått riskerar han att framstå som kraftigt moraliskt anfränt, på gränsen till motbudande, såväl i egna som i omgivningens ögon. I denna situation använder han sig av en framställningsform – man kan också beskriva det som ett berättartekniskt grepp – vilken inbegriper en frånvaro av honom själv som handlingens agent. Handlingen blir här till något som svävar fritt utan att någon gör anspråk på den. Möjligen kan man tala om de »hopsmällda polerna« som agent.

Det är viktigt att lägga märke till att mannen inte *förnekar* att hans hustru utsatts för allvarligt våld, utan *indirekt tillstår* att han varit inblandad. Ett direkt förnekande från hans sida skulle kunna innebära att han riskerar att framstå som extremt egendomlig i hennes ögon, eftersom hon själv med största sannolikhet vet vad han gjort. Han gör dock här inte något anspråk på ansvarighet för vad som skett. Mannen beskriver sitt handlande i *aktivt passiva* termer. Handlingen framställs som något som rent faktiskt har ägt rum, men oklart är vem som gjort vad.

Sålunda befriad från ansvar är mannen i sina ögon även befriad från misstanken om att han är en kvinnomisshandlare. Han kan därmed åter kvalificera sig så som en värdig

äktenskapspartner. Detta resonemang kan föra tankarna till att mannen ovillkorligen behöver kvinnans medverkan för att framställa sin utsaga i ansvarsbefriande termer. Så som jag förstått det, är detta dock inte nödvändigt. Stödjer hon hans utsaga är det bra, i annat fall räcker det med *en föreställning* om att det föreligger ett stöd för hans framställning – från hennes eller någon annans sida. Mannen i mitt exempel åberopade en auktoritet utanför familjekretsen – en läkare, specialist i neurologi – för att underbygga sin egen utsaga. Min tolkning av denne läkares uttalande går dock i en helt annan riktning än den som min informant gav uttryck för. Jag tror att läkaren hade för avsikt att förmedla något i stil med »efter den här smällen du fått gör du klokast i att ta det lite lugnt med spriten«. Om detta varit läkarens budskap, så hade min manlige informant låtit det gå spårlöst förbi.

Mot ett ansvarstagandets retorik

Det finns en fortsättning på intervjun med mannen med »två poler« i huvudet. Denna fortsättning har sitt ursprung i en – föga vetenskapligt korrekt kanske – men djupt känd irritation från min sida. Det citerade intervjuavsnittet var heller inte min enda upplevelse av manliga beskrivningar av minnesförlust. De utgjorde snarare regel än undantag: »Nej, jag kommer inte håg så mycket mer, jag var om sanningen skall fram ganska full«. »Nej, jag, jag är som en tryckkokare PANG så kokar det över och då vet jag inte vad som händer«. »Nej, det är så mycket som händer hela tiden, man kan ju inte komma ihåg allt«. Min irritation steg i takt med att

jag serverades en uppsjö av förklaringar till varför mannen ifråga på ett »helt naturligt sätt« drabbats av partiell minnesförlust och på ett för honom mystiskt sätt funnit sin hustru svårt skadad. Ilsket tog jag tag i min citerade informants utsaga:

Intervjuare: Då får man väl säga att det är en väldig tur att Pia lever överhuvudtaget.

Informant: Va, vaddå, vad menar du med det?

Intervjuare: Jo, om man lyssnar till det du säger, så berättar du att du blir förbannad för att hon är så dum, tjatig och oförstående. Om jag förstod det hela rätt var du inte helt nykter heller. Så har du ju det där med polerna i huvudet, som gör att det blir kortslutning, en black-out helt enkelt. Då rusar din kropp i väg alldeles för sig själv utan att du har koll på någonting. Vad är det som säger att kroppen inte nästa gång rusar ut i köket och hämtar förskäraren eller stekpannan eller vad som....

Informant: Nej vet du vad /.../ du har ju inte fattat det mest elementära /.../ jag skulle aldrig kunna göra något sådant...

Intervjuare: Men du får ju dina black-outs och då händer det...

Informant: Det här tycker inte jag är roligt! Aldrig att jag skulle kunna göra henne något sådant. Du kanske tror att jag spöar ungarna också? Det vill jag bara ha sagt, att jag älskar min fru...och ungarna... dom är ju allt... *Tror du inte att jag vet vad jag gör?*

Vårt meningsutbyte fortsätter ytterligare en stund. Jag håller envist fast på mitt håll, han håller allt ihärdigare fast vid sitt. När jag drar berättelsen till sin *extrem*

(Hydén och McCarthy under utgivning) gör min informant en helomvändning. Från att ha beskrivit sig själv som en icke närvarande person, och då givetvis utan förutsättningar att kontrollera situationen, kräver han nu med stor energi att få bli betraktad som en i högsta grad närvarande person med kontroll över situationen. En person med ansvars-känsla och förmåga till kärleksfullhet.

I det första utsnittet ur intervjun med mannen som led av black-outs, illustrerades hur en våldshändelse kan beskrivas i termer av ansvarsbefrielsens retorik. Lika närvarande i detta citat var *den bristande kontrollens retorik*. Mannen framställde sitt handlande som en produkt av en medvetandeförlust, som uppstått genom ett »fel« i den egna kroppen genom kortslutning («pang så smäller det ihop»). Andra av mina manliga informanter åberopade förgiftning («jag var så full så jag visste inte vad jag gjorde»), eller sviktande minnesfunktion («jag kommer inte ihåg så mycket mer»). Dessa män ställde sig själva utan möjligheter att välja. I och med bristen på valmöjligheter kunde de heller inte göras till moraliskt ansvariga för sitt handlande. Ett moraliskt agentskap förutsätter en *möjlighet att välja* (Rommetveit 1991), samt att personen i fråga är kapabel att *svara* för sig själv (Taylor 1989). I en mycket intressant artikel som behandlar det »moraliska självet« och dess plats i olika former av dialoger, pekar Ragnar Rommetveit och Per Linell på det nära språkliga släktskapet mellan *svar* och *ansvar* i svenska språket, och i en rad andra europeiska språk: Antwort (svar) och Verantwortung (ansvar) i tyska språket, engelskans respons (svar) och responsibility (ansvar), samt ryskans otvet (svar) och otvetst-

vennost (ansvar) (Linell P. och Rommetveit R. under utgivning). I linje med det ovan förda resonemanget skulle min manliga informants utsaga kunna sammanfattas ungefär på följande sätt:

Jag hade inte en chans mot kortslutningen. Jag var svars-lös och därmed ansvars-lös. I moraliskt hänseende var jag en icke-person.

Här har dialogen upphört och övergått i tystnad. Den återupptas när jag, en något irriterad forskare, möter informanten ifråga. I svenskan finns ett uttryck som lyder »att ta någon på orden«. Detta uttryck fångar väl det som sker i öppningsfasen till den fortsatta dialogen mellan mig och mannen. Jag »tog på hans ord«, jag berörde dem. Jag drog ut dem till en extrem form, som fokuserade deras innebörd. Därmed inviterades mannen till en ny förhandlingsomgång kring frågan om hans moraliska agentskap. Metabudskapet i det jag sade till honom i intervjun kan formuleras ungefär på följande sätt: Det kan vara idé att fundera över vem det är som har kontroll och ansvar över ditt och din frus liv, så som du framställt det i din berättelse. Är du verkligen nöjd med att vara totalt ställd åt sidan, osynlig snarast, och det i ditt eget liv? Vi har redan tagit del av svaret.

Slutdiskussion

Hur kan ett äktenskap inrymma kvinno-misshandel, frågades inledningsvis i denna artikel. Det är möjligt att ge ett entydigt svar på den frågan: Ett äktenskap kan inte rymma detta slag av händelse. Under de två år som min undersökning pågick upplöstes åtta av mina tjugo informantpar genom att kvinnan

lämnade mannen. Ytterligare två par upplöstes på mannens initiativ. I de fall samlevnaden fortsatte tenderade de förekommande våldshandlingarna att definieras, tolkas och förklaras av den misshandlande mannen och den misshandlade kvinnan på ett sådant sätt att mannen befriades från ansvar för sitt handlande. Genom att handlingen definierades som ett »bråk« eller genom att det gjordes oklart vem som hade utfört den, kunde den moraliskt tvivelaktiga handlingen integreras i äktenskapet. Hotet om upplösning var därmed avvärjt. Den klyfta som uppstått mellan den våldshändelse som ägt rum och den förväntade äktenskapliga händelsen – t.ex. att mannen visade sin hustru omsorg – kunde överbryggas.

Jag tror det är viktigt att även betrakta kvinnans tveksamhet över att beskriva våldshandlingen som »misshandel« i ljuset av att händelsen hotar att upplösa äktenskapet. Genom att »avstå« från att tolka det våld hon blivit utsatt för som misshandel, bidrar hon till att »rädda« det äktenskapliga projektet. Detta sker dock till priset av att hennes eget livsprojekt hotas – och på sikt även det äktenskapliga projektet.

Det retoriska mönster som förvandlar moraliskt tvivelaktiga och oacceptabla handlingar till acceptabla, förhindrar inte dessa handlingars upprepande. Tvärtom. Den slutsats jag vill föra fram är att det manipulerande med våldshändelsen och dess agent som leder till ansvarsbefrielse för mannen, utgör en bidragande orsak till att han kan upprepa sitt våldsamma agerande. Samtidigt som han frikännes från ansvar för sitt handlande förlorar både han och hans hustru tillgång till hela det händelseförlopp som hans våldsbruk var en del av. Ingendera parten har

längre någon tillgång till våldets förhistoria och de starka känslor av ilska och förtvivlan som är förbunden med den (Hydén under utgivning). Det blir därför omöjligt för parterna att integrera vare sig förhistoria eller våldsakt i sitt eget livsprojekt, eller att göra dem till en gemensam erfarenhet. Ju mer mannen strävar efter att framställa sig själv som en moraliskt oförvitlig person och värdig äktenskapspartner genom att beskriva sig själv som både närvarande och frånvarande när hans hustru blir slagen, ju mer vag och opålitlig framstår han. För kvinnan försvåras eller psykologiskt omöjliggörs det för

henne att ställa frågor om sin säkerhet, om innebörden av att hennes fysiska och psykiska hälsa allvarligt äventyras, samt om hur hon fortsättningsvis skall kunna skydda sig.

Min slutsats är således, att en manlig ansvarsbefrielse utgör en viktig konstituerande faktor för det upprepade äktenskapliga kvinnoväldet. För varje misshandlad kvinna, för varje misshandlande man, liksom för var och en som närmar sig detta par i avsikt att bekämpa hans våldsutövning är det därför av största vikt att känna igen och hitta vägar att motverka detta fenomen.

Referenser

- Bergman, J. & Linell, P. (Red.) (under utgivning). *Moral Dimensions in Dialogue*.
- Burke, K. (1969). *A Grammar of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Elias, N. (1989). *Sedernas historia*. Stockholm: Atlantis.
- Haavind, H. (1992). »Vi måste söka efter könets förändrade betydelse«. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 13, 3, 16-34.
- Hydén, M. (1993). »Woman Battering as Marital Act: Interviewing and Analysis in Context«. I: C. K. Riessman (Ed.), *Qualitative Studies in Social Work Research*. Newsbury Park: Sage.
- Hydén, M. (1994). *Woman Battering as Marital Act. The Construction of a Violent Marriage*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Hydén, M. (under utgivning). »Verbal Aggression as Pre-History of Woman Battering«. *Journal of Family Violence*.
- Hydén, M. & McCarthy, I. (under utgivning). »Woman Battering and Father-Daughter Incest Disclosure: Discourses of Denial and Acknowledgement«. *Discourse and Society*.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative Analysis*. Newsbury Park: Sage.
- Rommetveit, R. (1991). »On epistemic responsibility in human communication«. I: H. Rønning, och K. Lundby (Red.). *Media and Communication. Readings in Methodology, History and Culture*. Oslo: Norwegian University Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press.